

XIX. ASIR ŞÂİRLERİNDEN KÜTAHYALI ÂRİFİ VE BİLİNMEYEN ŞİİRLERİ*

Yrd.Doç.Dr. Kadir GÜLER**

Tarihi Türk boylarından biri olan Germiyanlı Türkmenleri'nin kurduğu Germiyan Beyliği'nin merkezi Kütahya'dır. Kütahya çevresinin Türk toprakları olarak ilân edilmesi 1182 tarihinde Selçuklu Sultanı II. Kılıç Aslan'ın Batı Anadolu'yu Selçuklu topraklarına katmasıyla mümkün olmuştur.¹

Germiyân Beyliği'ni kuran Germiyanlılar'ın 1243 yılları civarında Malatya'da görüldüğü, göç hareketleri sonucu Batı Anadolu'ya gelerek 1283 yılında Germiyân Beyliğini kurdukları kabul edilmektedir.²

Germiyân Beyliği, Yakup bin Alişir tarafından kurulmuştur. İkinci Yakup döneminde Osmanlı topraklarına katılan Germiyanlılar'ın yüz elli yıllık beylik zamanı, Kütahya'nın âlim ve şâirler yetiştiren bir devresi olmuştur.

Divân şiirinin temelleri bu coğrafyada atılmıştır. Şeyhî başta olmak üzere Ahmedî, Ahmed-i Dâî ve Şeyhoğlu gibi usta şâirler bu beldede yetişmişlerdir.

Germiyan Beyliği bu dönemde Mevlevîliğin üçüncü merkezi haline gelmiştir. Sultan Veled, Kütahya için "Kütahya kusursuz bir güzeldir, Cennet Kütahya'nın ya altındadır, ya üstünde" diyerek bu beldeyi el üstünde tutmaktadır.

Germiyan Beyliği'nden aldığı edebî mûhit olma özelliğini devam ettiren Kütahya, onaltıncı asırdan itibaren melâmilîğin ve halvetilîğin önemli merkezlerinden biri olmuştur.

Halveti-melâmî meşâyihinden Gaybî Sun'ullah, Kütahya'dan âleme ışık ol-

muştur. Bir müddet Kütahya'da da ikamet mecbur kalan Niyazî-i Mısrî, gördüğü ilgi ve saygı karşısında "Kütahya ahhalisini cân u dilden kayırmalı" diyerek Kütahya'nın âlim ve şâirlere verdiği değeri övmüştür.³

Türk edebiyatında edebiyat ve kültür merkezi olarak önemli bir yere sahip olan Kütahya, yetiştirdiği şâirler bakımından Osmanlı coğrafyasında onikinci sırada gösterilmektedir.⁴ Bizim tezkirelerde yer alan ve almayan şâirleri hesaba katarak yaptığımız tesbitlere göre Kütahya, Osmanlı sahasında altıncı kültür merkezi durumundadır.

Şeyhî, Ahmedî, Ahmed-i Dâî, Cemâli, İzârî, Cenâbî, Firâkî, Hasbî, Keşfi, Hamzavî, Kabûlî, Asım Efendi ve Pesendî başta olmak üzere yüzü aşkın şâir yetiştiren Kütahya'nın yetiştirdiği fakat ilim âlemine tanıtamadığı şâirlerden biri de ÂRİFİ'dir.

Kütahya'nın yetiştirdiği halk şairleri içinde önemli bir yeri olan Ârifi'nin doğum tarihi kesin olarak belli değildir. H. Sezai Paracıklıoğlu'na göre M. 1815 yılında Kütahya'nın Saray mahallesi'nde doğmuştur.⁵ Uzunçarşılı, doğum tarihi vermeden Saray mahallesi'nde doğduğunu yazmaktadır.⁶

Güner, doğum tarihi için kesin olarak 1780 tarihini vermektedir.⁷ Güner, Ârifi'nin sohbetlerinde bulunan ve Pesendî'nin yetiştirmelerinden Dülgerin Hüseyin Ağa'yı tanıdığını ve bu bilgileri ve birtakım şiirlerini ondan not ettiğini yazmaktadır.⁸

Mustafa Hakkı, doğum tarihi olarak H. 1230-32 tarihini vermektedir.⁹ Kaynaklardaki genel kanaat 1815 tarihini doğum tarihi olarak kabul etmektedir. Sonuç olarak yeni bilgiler ortaya çıkana kadar doğum tarihi olarak 1815 yılı kabul edilebilir.

Babası Abdullah efendi'dir.¹⁰ Babası çalışkan ve orta halli bir çiftçiydi. Dedesi Eskişehir'li Hacı Ali Bey, Kurşunlu medresesinde müderrisdi.

Ârifi, on onbir yaşlarındayken bir yandan dedesinin yanında eğitimini alırken, diğer yandan kendini edebiyata vermiştir. Çok kabiliyetli olması sayesinde kısa zamanda güzel şiirler söylemeğe başlamıştır.¹¹ Paracıkhoğlu, orta boylu, geniş alınlı, çok zeki bir adam olduğunu yazmaktadır.¹²

Tahsilini tamamlamaya çalışırken zamanın şiir üstadlarından Bilecikli Hüsni ile tanışır. Saz çalmayı ve şiir söylemeyi ilerletir. sesinin güzelliği ve sazındaki ustalık şöhretini artırır. Yazdığı koşma ve destanları kendine özgü bir makamla okuduğu için kendini sevdirmiş ve meclislerin müdavimi olmuştur.

Ömrünü tek başına ve yalnızlık içerisinde geçiren Ârifi, âşık kahvehanelerinde söylediği muammaları ve koşmaları ile şöhret olmuştur.¹³

Bazen yalnız, bazen de üstadı Bilecikli Hüsni ile birlikte Bursa, Balıkesir, İzmir, Adana gibi değişik şehirlere seyahatları vardır.

Bektaşî tarikatine intisab ettiği bilinen Ârifi, kalender ve rindmeşrep bir zattır. İçkiye mübtelâ olduğu söylenen ve bundan kurtulamayan Ârifi'nin şiirlerinde bu alışkanlığının ve meclis sohbetlerinin izleri görülmür. Bu yaşayışını:

*Meclisi irfânda sazı söz olur
Ne söylesin âşık dinlemeyince
Güş eder âlemi yârân göz, olur
Tel tel olup keman inlemeyince
mısralarıyla söze dökmüştür.*

Güner'e göre hayatının son yıllarını İznik'te geçiren Ârifi, ömrünün sonlarında Bayramiyye tarikatine intisab etmiştir.¹⁴

Uzunçarşılı'ya ve M.Hakkı'ya göre 1894, Paracıkhoğlu'na göre 1896 Güner'e göre 1870 yılında seksen yaşlarında İznik'te ölmüştür. Paracıkhoğlu, İznik'e bağlı Üyük köyünde vefat ettiğini yazmaktadır. Doğum tarihini 1815 yılı olarak kabul edersek - seksen yaşında vefat ettiği değerlendirilmelerine göre 1895 yılında ölmüş olabileceğini söyleyebiliriz.

Bir kültür ve medeniyet merkezi olan Kütahya'nın önemli şairlerinden biri olan Ârifi'nin 11 koşma, 16 gazel, 3 mersiye, 4 müseddes ve 1 muhammesten ibaret olduğu söylenen divançesi henüz ortaya çıkmamıştır. Zikredilen kaynaklardan Uzunçarşılı, bir koşmasına yer vermiş, ayrıca bir gazel ve bir koşmasından örnekler vermiştir.

Paracıkhoğlu, beş koşmasını yazısının sonuna eklemiştir. M.Hakkı, beş koşmasına ek olarak sakil nakışkart müsselsel başlığıyla farklı bir şiirini yayınlamıştır.¹⁶ Ârifi'nin şiirlerine daha fazla yer veren Güner'dir.

Güner, şâirin iki Kütahya medhiyesi, bir münacat, bir medhiye, iki gazel, bir Hz. Hüseyin'e mersiye, bir tahmis, bir semâî, bir dustur-ı Ârifi, bir ilâhî, bir gazeline yer vermiş ve bir muammasını nakletmiştir.¹⁷

Özel kütüphanemizde bulunan bir cönkten ilk defa yayınlayacağımız şiirlerinden ikisi hece ölçüsüyle ve koşma nazım şekliyle, diğerleri aruz vezniyle ve divân, semaî, kalenderî ve müstezâd şekilleriyle yazılmıştır.

Gerek yayınlanmış şiirlerinden ve gerekse ilk defa yayınlayacağımız şiirlerinden hareketle şâirin tesirleri ve sanatı hakkında da şunları söylemek mümkündür:

Usta çırak geleneği içinde yetişen ve ustası Bilecikli Hüsnü'nün yanından ayrılmayan Ârifi, kendi yanında da çırak olarak Pesendî gibi bir şâiri yetiştirmiştir.

Ârifi, Kütahya hakkında yazdığı methiyeye şu mısralarla başlamaktadır:¹⁸

*Kadrile halince beldegânu var kütahya'nın
Her garîbe dost olur insanı var Kütahya'nın*

Ârifi, bir başka methiyesine ise:

*Bülbül-i gül gibi hûbânı var Kütahya'nın
Taze taze gonce-i hândânı var Kütahya'nın*

beytiyle giriş yapmaktadır. Ârifi'nin çıraklarından Pesendî'nin bir Kütahya methiyesinde ustasının tesirini görmek mümkündür:

*Kande dehri varise meydânı var Kütahya'nın
Bin cihetle habteder bürhânı var Kütahya'nın*

Ârifi, yaşadığı asrın halk şâirleri gibi hem heceyle hem de aruzla şiir söylemiştir. Heceyle yazdığı şiirler aruzla yazılanlara göre daha sade ve samimidir.

Koşmalarının güzel ve zarif olduğu kabul edilmektedir.¹⁹ Hem koşmalarında hem aruzla yazdığı divan ve semâilerinde nasihatsever bir ifade tarzı kullanmaktadır.

İçinden yetiştiği halka mesajları hep olumludur. Bir dörtlüğünde cahillığın zorluğundan ne güzel bahsetmektedir:

*Cehalet güç imiş kurtar esirim
Ya Rab beni ilm ü vefâya er gör
Elde değil der umuru tedbirim
Vasil-i kurbunda safaya er gör*

Ârifi, yaşadığı hayatın geçiciliğini bilen bir şâir olduğu için şiirlerinde dün-

yanın faniliğini işlemiştir. Yaşadığı zamanın zorluklarını ifade ederek elinden bir şey gelmediğini belirtmektedir:

*Zalimdir mazlumun tutmaz hörmetin
Felek cefâsını demirbaş etti
Bir kara demirci gönül saatin
Bir çekiç urunca hurdehaş etti*

Devrin insan bakış açısını, kimsesizliği ve fakirliği yaşayan Ârifi, insanların nasıl paragöz olduğunu bizzat yaşayarak anlamış ve anlatmıştır. "İster Kutb-ı cihân, ister Eflatun-ı zaman, istersen Rüstem-i kahraman ol, paran yoksa kıymet verilmezsin" diyen şâir, bu düşüncelerine şöyle devam etmektedir:²⁰

*Paran olsun da kâfir ol Yahudi ol gerek Kıptî
Hakikat Müslüman olsan paran yoksa
kadirsizsin
Yapılmaz evliyâ olsan başında Ârifi kümbet
Kerâmet-i keşf-i şân olsan paran yoksa
kadirsizsin*

Yalnızlığın acısını hep hissederek yaşamasına rağmen isyankâr değildir. Başına gelenlerin takdir olduğuna inanmaktadır:

*Hudâ takdir etmiş günâh etmeyim
Bu başımda ottan gayrısı bitti*

Ârifi'nin şiirlerindeki güzel tipi bütün özellikleriyle yansıtır. Sevdigi siyah saçlıdır ve saçları boyundan aşağı sarkmaktadır. Gözleri küçük, kirpikleri kemandır. Boyu taze fidan gibi serv-i revandır. Yüzüne bakınca utancından bir gül gibi kızarmakta, konuşması insanı lâl etmektedir.

Ârifi, hecenin yanısıra aruzu da ustalıkla kullanmakta ve divândan müstezâda, samâiden kalenderiyeye kadar her şekilde şiir yazabilmektedir. Ârifi'nin şi-

irlerinde konu bakımından da sıkıntı görülmez. Hemen her konuda yazmakta ve ustalığını hem şekilde hem türde göstermektedir.

Daha önce yayınlanmış şiirlerinde temas ettiği konuların başında Allah'ın birliği, peygamber sevgisi, ehl-i beyte bağlılık gelmektedir.²¹

İlk defa yayınlayacağımız şiirlerinde de insanın dertleri, sıkıntıları, yanlışlıkları üzerinde durmaktadır:

*Söz lisâne gelir gider âriyet
Eyi söyle kötü eyleme gıybet
Ârifî beyhûde söylemez sohbet
Bu da âşıkâne bir kemâl olsun*

Hz. Peygamber'i, Hz. Ali'yi, ehl-i beyt-i ve oniki imâmı övmektedir:

*Ol habîb-i kibriyâdır Mustafa'yi sevmişem
Yar-ı garî Mustafa'nın Murtaza'yi sevmişem*

Bağlı olduğu Bektaşiliğin ve Bektaşilerin özelliklerini sıralamaktadır:
*Her cihette âdem-i irfân olur bektâşler
Her türâb-ı cevheri bürkan olur bektâşiler*

Ârifî'ye göre zâhidlerin kınamalarına aldanmamak gerekir. Dünya'ya ve dünyanın belâ oklarına göğüs germek gerekir. Bunun için rindmeşrep bir hayat tarzını seçen Ârifî, şiirlerinde de bu düşüncesini vurgulamıştır:

*Okuyup ilm-i Ledûn'den "Men aref" dersin alup
Şöyle farketdik bu ilmin başı hem noktasiyuz*

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:
Kütahya, yetiştirdiği âlim ve şâirler bakımından Anadolu'nun önemli kültür merkezlerinden biridir. Bu kültür merkezinde yetişen Ârifî, ondokuzuncu yüzyılın halk şâirleri içerisinde kıymeti pek anlaşılmamış ve hakkında araştırma yapılmamış bir şahsiyettir.

Şiirlerinin sosyal açıdan ondokuzuncu asra ışık tutması, Ârifî'yi o dönemi değerlendiren araştırmacılar açısından üzerinde durulması gereken bir şâir numuna getirmektedir.

Aşağıda ilk defa yayınlayacağımız şiirlerinden başka, var olan ama henüz yayınlanmamış diğer şiirlerinin de ortaya çıkarılmasından sonra önemini ve kıymetinin daha iyi anlaşılacağı kanaatindeyiz.

Koşma

1**

*Bizi zem edenin dili ağzında
Söyledikçe şekerlensin bal olsun
Ötsün düdük zurna ney boğazında
Çalınsın davulla kös kaval olsun*

2**

*Yuvarlansın her kim bizi yuvarlar
Sel gibi bir harab yeri toparlar
Sandıklar sepetler dolsun anbarlar
Bağlanup hararlar çul çuval olsun*

3**

*Zem ü zeban aksun çeşme vü pınar
Deryalarda bile tutmasın kenar
Uzasın serviler büyüsün çınar
Kökleşüp budağı bin çatal olsun*

4**

*Söz lisâne gelir gider âriyet
Ey söyle kötü eyleme gıybet
Ârifî beyhûde söylemez sohbet
Bu da âşıkâne bir kemâl olsun*

Koşma

1**

*Cehâlet güç imiş kurtar esirim
Ya Rab beni ilm ü vefâya er gör
Elde değil her umuru tedbirim
Vasil-ı kurbunda safâya er gör*

2**

*Verme cevî ü cefâ sabr ü merhâmet et
Gam-ı aşkınla beni âdem et
Sıdk u sadâkatla sabit kadem et
Huzur-ı kalbimle mânâya er gör*

3**

*Ne var Ârifî mücrim kulunda
Günâh hadden efzân sağ u solunda
Ümidin kat' etme Hakk'ın yolunda
Akut göz yaşını deryâya er gör*

Mütekerrir Müseddes Semai

mefailün / mefailün / mefailün / mefailün

1**

Şeha hanemize teşrif buyur her şeb fenersiz
gel

Dolaş تنها sokaktan görmesin agyar haber-
siz gel

Rakib rahında boş gezme sakın tig ü tebersiz
gel

Havaldardan uçup kuşlar gibi ol bahr u bersiz
gel

Yanında alma yalnız biradersiz pedersiz gel
Olalım zevk ü işret saz ü sohbet bir kedersiz
gel

2**

Senin süz-i firakından çürüyüp bu beden gitdi
Muhaliş firakatin bad-ı seren gitdi dümen gitdi
Şikestdir zevrak-ı dil ah dediler şimdi sen
gitdi

Şikestdir zevrak-ı dil ah dediler şimdi sen
gitdi

Ararsın rahına ölsem senin derdinle ben gitdi
Yanınca alma yalnız biradersiz pedersiz gel
Olalım zevk ü işret saz ü sohbet bir kedersiz
gel

3**

Demişsin kim cihan içre benim misl ü
menendim yok

Cemali mehtap zülf ü kemendim
yok

Eger dersin ki bilmez kadrimi bir dil-
pesendim yok

Benim yanımda bir sencileyin şah levendim
yok

Yanınca alma yalnız biradersiz pedersiz gel
Olalım zevk ü işret saz ü sohbet bir kedersiz
gel

4**

Rehinde muntazır Arifi dönüp şöyle de bak bir
Girüp meyhane-i aşka bir iki badecik çak bir
Sakın söndürme dil-i kandili aşkı heman yak
bir

Çatup ebruler agyare iki şimşir gibi tak bir
Yanınca alma yalnız biradersiz pedersiz gel
Olalım zevk ü işret saz ü sohbet bir kedersiz
gel

Kalenderi

mefulü / mefailü / mefailü / feulün

Bin sencileyin bülbül-i nalan ele girse
Bir sencileyin gonce-i handan ele girmez

Bin sencileyin sümbül-i gerdan ele girse
Bir sencileyin nergis-i fettan ele girmez

Bin sencileyin hal-i perişan ele girse
Bir sencileyin kakül-i reyhan ele girmez

Bin sencileyin kadd-i düta can ele girse
Bir sencileyin serv-i hıraman ele girmez

Bin sencileyin **Arifi** ahzan ele girse
Bir sencileyin hurrem ü şadan ele girmez

Mastezad

mefulü / mefailü / mefailü / feulün / mefulü / feulün

Çarhı feleğin biz nesine aldandı sandık
Gafletten uyandı
Bakdık yaramaz bizlere andan ki dolandı
Bir dem oyalandı

Çıkmağa gönül bulmadı yol düşdü hatabe
Ol cam-ı şaraba
Şem'a gibi kuşe-i meyhanede yandı
Gafletten uyandı

Göz açdı gönül gördü gözü dehri hayaldir
Encam-ı zevaldir
Vaz geçdik eğer var ise rengine boyandı
Allah'a dayandı

Bir katre idik aşkula deryasına erdik
Gün zerreye girdik

Ol baharın selleri tek gerçi bulandı
Çaylarla dolandı

Divane isek **Arifi** ol şüha ki bendiz
Zülfünde kemendiz

Zencir kırulup dar-i şifadan mı boşandı
Tekrarı kuşandı

NOTLAR

- * Bu yazı, 4-5 Haziran 1998 tarihleri arasında DPÜ tarafından düzenlenen "Kütahya Şairleri Sempozyumu"nda sunulmuştur.
- ** DPÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
- 1 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Bizans ve Selçukiyelerle Germiyan ve Osman Oğulları Zamanında **Kütahya Şehri**, İst. 1932, s.8.
- 2 Mustafa Çetin Varlık, **Germiyan-Oğullar Tarihi**, Ankara 1974, s.8.
- 3 Kenan Erdoğan, **Niyazi-i Mısri Divanı**, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1993, s.41.
- 4 Mustafa İsen, "**Tokat'ın Osmanlı Kültür Coğrafyasındaki Yeri ve Tokatlı Şairler**", 2-6 Temmuz 1986 Tokat Sempozyumu Bildirileri, s.509.
- 5 H.Sezai Paracıklioğlu, **Balıkesir Halkevi Dergisi**, s.707-708.
- 6 İ.Hakkı Uzunçarşılı, **Kütahya Şehri**, s.221.
- 7 Hamza Güner, **Kütahyalı Şairler**, Kütahya 1967, s.52.
- 8 Güner, a.g.e., s.52.
- 9 M. Mustafa Hakkı, **Kütahya Halk Şairleri**, Kütahya 1934, s.8.
- 10 Paracıklioğlu, a.g.d., s.707.
- 11 M.Mustafa Hakkı, a.g.e., s.8.
- 12 Paracıklioğlu, a.g.d., s.707.
- 13 Gezilerinden dönen Arifi, mahallenin kadınları tarafından "bizim Arif oğlan geldi" diye karşılanmış. Bunu işiten Arifi, "yaşlandı, saçımız sakalımız kırardı, hala Arif oğlan olmaktan kurtulamadık" diyerek mahallenin kadınlarına çıkışmış. Bkz. Güner, a.g.e., s.52.
- 14 "Bir tekkede dervişlerin hizmetinde bulunan Arifi, yatıp kalktığı han odasında hastalanınca han sahibini çağırır ve ölünce Eşrefoğlu Rumi'nin türbesinin eşğine gömülmesini vasiyet eder. Söylentiye göre vasiyeti yerine getirilmiş ve vefat edince Eşrefoğlu'nun türbesinin eşğine gömülmüştür". Bkz. Güner, s.52.

- 15 Bkz, Uzunçarşılı, a.g.e., s.222, M. Hakkı a.g.e., s.8, Paracıklioğlu, a.g.d., s.707, Güner, a.g.e., s.52.

- 16 Zikredilen şiir şöyle başlamaktadır:

I

Ey meclisin şevki
Nur-ı revnakı
Seversin Hakk'ı
Göster cemalin
Hoşdur celalin

II

Kemal-i kudretde
Sırr-ı hikmetde
Yokdur heyetde
Hüsni-i suretde
Dünya-yı devletde

Bkz. M. Mustafa Hakkı, a.g.e., s.10.

- 17 "Anılan muamma şöyledir: Bir zamanlar Kütahya'ya Firaki, Firkati, Esrari, Nev'i ve Miftahi adlı beş halk şairi gelir. Bölükbaşı denilen mesire yerinde toplanan halka ve Kütahyalı şairlere saz çalıp muamma söylerler. Söyledikleri muammayı bir duvara asarak çözene hediye verileceğini duyururlar. Kimse muammayı çözemez. Arifi'yi çağırır. Çırağı Pesendi'yi ve Aşık Hasan Dede'yi yanına alan Arifi, şairlerin yanına gelir. Muammayı çözmesine rağmen kendisine iltifat edilmez. Bunun üzerine Arifi'de şu muammayı söyler:
Bu dehrin tarihi gaip acep kaç yaşta yazmışlar
Kazıp hakkak hattatlar kalemle taşa yazmışlar
Birini candan seven ahbabımız kardeşde yazmışlar
Firaki, Firkati, Esrari, Nev'i, Miftahi, Arifi
Dil-i erbab-ı suhen solu sağ başta yazmışlar
Şairler muammayı çözemezler. Yalvar yakar Arifi'den cevabı öğrenirler. Arifi, muammamasında kendisine meclisde yer gösterilmediğini, geride ve solda kaldığını açıklar. Aşıklar, Arifi'nin elini öperler ve kendileri için toplanan paraları ve hediyeleri ona vermek isterler. Aşıkların hediyelerini alan fakat tekrar onlara hediye eden Arifi, büyük bir ders vermiş olur. Bkz. Güner, a.g.e., s.58.
- 18 Güner, a.g.e., s.53.
- 19 Uzunçarşılı, a.g.e., s.222.
- 20 Güner, a.g.e., s.55.
- 21 Güner, a.g.e., s.54-57.